

Suomalaisen sosiologian värisokea piste

Anna Rastas & Sanna Poelman

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Abstrakti

Tässä artikkelissa tarkastelemme sitä, miten rotu sosiaalisena kategoriana ja rodullistetut sosiaaliset suhteet otetaan huomioon tai jätetään huomioimatta suomalaista yhteiskuntaa koskevassa sosiologisessa tutkimuksessa. Tarkastelemme vuosina 2008–2018 *Sosiologia*-lehdessä ilmestyneitä tutkimusartikkeleita sisällönanalyysin ja monitieteisen rasismintutkimuksen eri teoriakeskustelujen avulla. Suomen väestörakenne on muuttunut ja rodun merkityksille rakentuva identiteettipolitiikka kasvanut. Analyysi tuo esiin, miten vähän tutkimuksessa silti kiinnitetään huomiota rodullistettuihin suhteisiin. Artikkelit tarjoaa näkökulmia siihen, miten niiden tarkastelua olisi mahdollista sisällyttää erilaisten suomalaista yhteiskuntaa koskevien tutkimusten tutkimusasetelmiin.

ASIASANAT: rasismi, rodullistaminen, rotu, valkoisuus

Johdanto

Keskustelu rasismista ja rodullistetuista suhteista on lisääntynyt Suomessa niin sosiaalisessa mediassa kuin muillakin foorumeilla. Yhä useammat suomalaiset puhuvat itsestään rodullistettuina subjekteina ja heidän äänensä on alkanut voimistua myös julkisessa keskustelussa. Tällaiset ihmiset ovat perustaneet omia keskustelufoorumeita, Facebook-ryhmien lisäksi esimerkiksi Ruskeat tytöt -median, sekä yhdistyksiä, kuten Students of Color ry (Toivanen 2020), joiden jäsenyys edellyttää samaistumista rodullistettuihin vähemmistöihin. Rodullistettujen vähemmistöjen foorumeilta kumpuavat puheenvuorot ovat käsitelleet myös akateemista maailmaa ja tutkimusta, esimerkiksi rasismia suomalaisissa yliopistoissa (Duong-Pedica 2018) ja tarvetta laa-

jentaa tutkimuksen näkökulmia rakenteelliseen syrjintään (esim. Toivola & Moua 2018).

Rasismia tutkitaan Suomessa enemmän kuin vielä vuosituhannen vaihteessa (Leinonen 2019; suomeksi julkaistuista rasismin teorioita koskevista keskusteluista esim. Isaksson & Jokisalo 2018; Miles 1994; Puuronen 2011; Rastas 2005). Rodullistettujen suhteiden ja rodun merkitysten huomioon ottaminen näyttäisi kuitenkin olevan harvinaista muualla kuin varsinaisen rasismin tutkimuksen kentillä tehdyissä yhteiskunta-analyseissa. Artikkelimme lähtökohtana on kysymys, tunnistetaanko suomalaista yhteiskuntaa käsittelevissä sosiologisissa tutkimuksissa rotu ihmisten identiteettejä ja asemaa määrittävänä tekijänä. Ovatko sosiologit Suomessa reagoineet

rodullistetuissa sosiaalisissa suhteissa tapahtu-neisiin nopeisiin muutoksiin ja jos ovat, miten tämä näkyy tutkimusasetelmissa? Sosiaalitieteilijät puhuvat rodusta sosiaalisena konstruktiona, kategoriana tai identiteettinä, jolla viitataan yksilöiden ja ryhmien aseoitumiseen rodullistetuissa sosiaalisissa suhteissa. Sen vuoksi emme laita sanaa rotu tai muitakaan rotuihin sosiaalisina kategorioina viittäviä sanoja (esim. valkoinen) tässä lainausmerkkeihin, kuten toisinaan tehdään haluttaessa korostaa eroa niin sanottuihin vanhoihin rotuoppeihin.

Kartoitamme ensin sitä, miten rotu sosiaalisia suhteita, yhteiskunnan rakenteita ja kulttuuria määrittävänä tekijänä näyttäytyy tai on ohitettu *Sosiologia*-lehdessä vuosina 2008–2018 julkaistuissa tutkimusartikkeleissa. Tuomme sisällön-analyysin ja yksittäisten artikkelien lähiluvun avulla näkyviin rotua ja rasismia koskevaa keskustelua ja syvennämme analyysia tarkastelemalla kartoituksemme antia monitieteisen rasismintutkimuksen ja erityisesti rotuun viittaavia tutkimuskategorioita koskevien tutkimuskeskustelujen avulla.¹ Artikkelin toisena tehtävänä on etsiä vastauksia siihen, miten rodullistetut suhteet ja rodun merkitykset olisi mahdollista sisällyttää erilaisiin tutkimusasetelmiin. Analyysissa käsittelemme näitä kahta kysymystä samanaikaisesti. Artikkelin viimeisessä luvussa syvennämme vielä keskustelua niistä ongelmista ja haasteista, joita liittyy rodun merkitysten tunnistamiseen ja rotukategorian käyttöön. Ensin kuitenkin esitämme joitain huomioita siitä, miten rodusta erityisesti identiteettipoliittisilla kentillä Suomessa käytävä

keskustelu suhteutuu rodun käsitteellistämiseen tutkimuksessa.

Rasismi, rotu ja väripuhe

Tutkijat eivät ole yksimielisiä rasismin määritelmistä, rasismin ja erilaisin perustein tapahtuvan syrjinnän välisistä rajanvedoista eivätkä siitä, milloin asioita voi tai tulisi tarkastella rodullistettuina suhteina (Titley 2019, 18–33). Rasismintutkija Robert Milesin mukaan huomio olisi kiinnitettävä niihin prosesseihin, joissa rotu sosiaalisena kategoriana tuotetaan, sen sijaan, että se ajateltaisiin jonain valmiiksi määriteltynä analyttisenä välineenä, jolla selitetään muita yhteiskunnallisia tosiasioita (Miles 1994, 109). Samansuuntaisia ajatuksia on esitetty etnisyydestä (esim. Barth 1969; Brubaker 2013 [2002]). Osa tutkijoista katsoo tarpeelliseksi erottaa rasismi esimerkiksi kulttuuri-eroja korostavasta syrjinnästä, toisten mukaan tällaisten rajanvetojen tekeminen ei ole välttämättä perusteltua tai edes mahdollista. Toisaalta juuri kolonialismin perintö ja tiettyjen merkitysten kiinnittyminen vahvasti ihmiskehoon, erityisesti ihonväriin (esim. Gilroy 2000, 42–48), on ollut tuottamassa ja vahvistaa edelleen niitä rodullistamiseksi kutsuttuja erottelevia ja arvottavia diskursseja ja käytäntöjä, jotka asemoivat ihmiset eri tavoin sosiaalsiin suhteisiin. Näissä diskursseissa värillä on väliä.

Toisin kuin edelleen monesti arkipuheissa, rasismin ja erityisesti valkoisuuden tutkimuksessa (esim. Doane 2003) – samoin kuin antirasistisen aktivismin kentillä – sanalla värisokeus ei kuvata rasismista vapaita saati antirasistisia ajattelutapoja vaan kyvyttömyyttä tunnistaa rasismia (Bonilla-Silva 2017). Asian voi kiteyttää aktivistikentillä lainattuun lausumaan ”vain valkoinen voi sanoa, ettei rodulla ole väliä”. Rodun käsitteellistäminen väripuheena (mustat, valkoiset, *people of color*) ei kuitenkaan ole ongelmatonta. Väripuhe sitoo tarkastelun helposti vain siihen rasismintutki-

1 Jotta tässä tutkimusaineistoksi valikoidut artikkelit olisivat eroteltavissa muista kirjallisuusviitteistä, niihin viitataan tekstissä seuraavalla tavalla: artikkelin julkaisuvuosi_lehden numero_(ensimmäinen) kirjoittaja (ym.) ja tarvittaessa sivun numero. Luettelo aineistona viitatuista artikkeleista on sijoitettu artikkelin loppuun ennen kirjallisuusluetteloa.

muksen paradigmaan, jonka lähtökohtana ovat kolonialismin ja transatlanttisen orjakaupan historiaan ja seurauksiin kiinnittyvät luokittelut sekä niistä johtuva eriarvoisuus. Kolonialismi ja orjuuttamisen historia ovat vaikuttaneet kaikkialla rodullistettujen suhteiden rakentumiseen, mutta osin eri tavoin ja erilaisin seurauksin. Tällä on ollut vaikutuksensa myös siihen, miten rodullistettuja suhteita ja identiteettejä nimitetään (Rastas 2013, 165–168). Yhdysvalloissa rasismien tuottamia hierarkioita on jäsennetty erityisesti väripuheen avulla. Suomalaisessa tutkimuksessa on määritelty rasismiksi myös valkoisiksi kategorisoidujen ryhmien – kuten venäläisten, saamelaiden ja juutalaisten – kokemuksia syrjinnästä ja toiseuttamisesta. Rodun määritelmät ja nimeämisen tavat on suhteutettava myös siihen, miten tutkimusten kohteina olevat ihmiset käsitteellistävät asioita. Rogers Brubaker (2013 [2002], 170) puhuu kategorioiden mikropolitikasta, jolla hän viittaa siihen, miten yksilöt ja ryhmät suhtautuvat niihin kategorisointeihin, joilla heitä määritellään ja asemoidaan. Vaikka väripuhe ja erilaiset rotuun viittaavat sanat koetaan ongelmallisiksi, viime vuosina käsitteet *musta*, *ruskea* ja *POC* (*people of color*) samoin kuin valkoisuus ovat yleistyneet rodullistettuihin vähemmistöihin identifioivien keskuudessa myös Suomessa (Rastas 2019, 373–375). Väripuhe on levinnyt median, taiteen ja antirasistisen toiminnan myötä laajemminkin julkiseen keskusteluun.

”Rodullistettu”-ilmaisun yleistymiseen suomalaisessa keskustelussa on useita selityksiä. Ensimmäkin rodullistamisprosesseihin ja näin ollen rotuun sosiaalisena konstruktiona viittaavana käsitteenä se haastaa sellaiset ilmaisut, jotka voivat viedä keskustelun essentialisoiviin diskursseihin. Käsitettä ei mielletä samalla tavoin vanhojen rotuoppien tahrakaksi kuin jotkin muut käsitteet. Käsite on kätevä siinäkin mielessä, että se mahdollistaa paremmin paikallisten olosuhteiden huomioon ottamisen verrattuna esimerkiksi

käsitteisiin ”musta” tai ”POC”. Sen käytön yleistymisen on hyvä esimerkki siitä, miten käsitteet liikkuvat akateemisten ja aktivistikenttien välillä, mikä myös vaikuttaa niiden merkityksiin.

Käsitteen ”rodullistettu” käyttöön tutkimuskäsitteenä sisältyy silti omat ongelmansa – ainakin, jos sillä viitataan vain tiettyihin ryhmiin, mistä vaikuttaa tulleen yleinen käytäntö arkipuheessa, esimerkiksi aktivistidiskursseissa. Tuolloin häivytetään helposti valkoisuuden tutkimuksen keskeinen sanoma: myös valkoisuus on asema rodullistetuissa suhteissa, ja valkoisiksi kategorisoidut ovat rodullistettuja, vaikkakin eri tavoin ja erilaisin seurauksin kuin muut. Jos tuo opetus unohtetaan, keskustelussa saatetaan sivuuttaa valkoisiksi kategorisoidujen toimijuus rasismien muokkaamien rakenteiden uusintamisessa – tai horjuttamisessa – sekä vastuu, joka voi tarkoittaa myös etuoikeuksista luopumista.

Rodun merkityksiä tarkasteltaessa on muistettava, että sosiaalisissa suhteissa rotu ei merkitse pelkästään alistettua tai etuoikeutettua asemaa vaan sillä on muitakin merkityksiä, jotka tosin kytkeytyvät vahvasti noihin asemiin. Rotu on myös kulttuurinen ja poliittinen identiteetti. Se voi olla tunnistettavissa niin puheessa ja teksteissä esiintyvistä luokittelukäytännöistä, visuaalisista esitystavoista kuin muustakin sosiaalisia jakoja ja kulttuurisia merkityksiä ilmentävästä toiminnasta.

Vaikka rodullistetuilla poliittisilla identiteeteillä on sidoksensa globaaleihin poliittisiin liikehdintöihin, niillä on aina myös paikalliset, niin nykyhetken kuin eri yhteisöjen historioihin kytkeytyvät ulottuvuutensa. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, miten monin tavoin Euroopassa asuvat afrikkalaisten tai mustien diasporaan identifioituvat ihmiset nykyään nimeävät ja luonnehtivat itseään ja millaista toimijuutta nuo identifioitumiset ovat tuottaneet (Espinoza Garrido ym. 2020; Rastas & Nikunen 2019). Katsommekin, että rotu pitäisi

voida tutkimuksessa ottaa huomioon myös ”analyttisenä välineenä” (Miles 1994, 109) muiden sosiaalisia suhteita selittävien tekijöiden (esim. sukupuoli, ikä, yhteiskuntaluokka) tavoin. Koska sekä rasismien tutkimuksessa että erityisesti identiteettipoliittisilla kentillä rotu määrittyy vahvasti ei-valkoisuudeksi tai valkoisuudeksi, tukeudumme tässä artikkelissa väripuheeseen sen ongelmista ja epätarkkuuksista huolimatta.

Rotu Sosiologia-lehdessä vuosina 2008–2018: kartoituksen toteuttaminen

Analyysimme lähtökohtana on ollut pyrkimys selvittää, miten sosiologit ovat käsitelleet rotua rakentaessaan suomalaista yhteiskuntaa koskevia tutkimusasetelmia. Suomessa on sosiologeja, joiden tutkimustoiminta on painottunut nimenomaan rasismiin ja sen myötä rodullistettuihin suhteisiin, mutta tässä artikkelissa keskeinen kysymys on, otetaanko rotu sekä rodullistetut suhteet ja rakenteet huomioon myös muussa kuin varsinaisessa rasismien tutkimuksessa.

Koska yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen julkaisukanavat ovat moninaiset ja sirpaloituneet, kattava selvitys asiasta edellyttäisi sekä erilaisten ja eri kielillä tehtyjen julkaisujen (väitöstutkimukset, muut journalit ja tiedekustantamojen julkaisut) analyysia että muidenkin kuin ensisijaisesti sosiologiaksi määrittyvien tutkimusten tarkastelua. Tehtävää rajataksemme päädyimme tarkastelemaan keskeisessä suomenkielisessä alan tiedejulkaisussa eli *Sosiologia*-lehdessä vuosina 2008–2018 ilmestyneitä suomalaista yhteiskuntaa käsitteleviä tutkimusartikkeleita. Kyseessä on yleissosiologinen journali, jossa julkaistujen tutkimusten voi ajatella heijastelevan tieteenalan yleisiä suuntauksia Suomessa. Tarkasteluajanjakson Suomea voi luonnehtia monietniseksi yhteiskunnaksi, jossa ihmiset ovat alkaneet muodostaa kollektiivisia poliittisia identiteettejä sekä vaatia

omia näkökulmiaan ja omaa ääntään osaksi yhteiskunnallista keskustelua myös rodullistettuina subjekteina (Keskinen, Skaptadóttir & Toivanen 2019; Rastas 2019). Rodun ja rodullistettujen suhteiden merkityksellisyyden voisi siis olettaa näkyvän kyseisenä ajanjaksona tutkimusasetelmissa muuallakin kuin ensisijaisesti rasismia käsittelevässä tutkimuksessa.

Teimme erilaisia tiedostoja ja taulukoita helpottamaan aineiston käsittelyä ja lähilukua, mutta aineistomme ja analyysitapamme ei mahdollista kvantitatiivista tutkimusotetta. Analyysimme rakentuu lähiluvusta ja tulkinnoista. Rajasimme ensin vuosina 2008–2018 ilmestyneistä *Sosiologia*-lehden numeroista aineistoksi kaikki vertaisarvioituidut artikkelit (n=151). Kävimme ne läpi lukemalla ensin artikkelien abstraktit ja selvittämällä, käsittelevätkö ne suomalaista yhteiskuntaa. Myös teoreettisiin kysymyksiin painottuneet artikkelit sisällytettiin varmuudeksi aineistoon. Sen jälkeen selvitimme useiden hakusanojen avulla, sisältyykö niihin puhetta rodun merkityksistä. Hakusanoina käytettiin rotuun ja rasismiin viittaavien sanojen eri variaatioita (esim. ”rodu*”). Koska käsitteitä rotu ja etnisyytys käytetään Suomessa usein synonyymina, sisällytimme hakusanoiksi myös sanan etnisyytys variaatioita. Noiden hakujen perusteella jaoimme aineistoksi valikoituneet artikkelit kahteen ryhmään, kyllä- ja ei-tiedostoiksi.

Kyllä-tiedostoon sijoitettiin ensin kaikki tutkimusartikkelit, joissa esiintyy puhetta rasismista, rodusta sekä edellä mainituista syistä etnisyydestä. Siihen koottiin kunkin artikkelin tunnistetietojen lisäksi artikkelin aihe (teema ja tutkimuksen kohderyhmä), käytetty aineisto ja se, miten rotu tai rodullistetut suhteet oli tuotu näkyviin tutkimusasetelmassa, esimerkiksi kohdejoukon luonnehdinnoissa, tutkimuskäsitteiden määrittelyssä tai osana tutkimuksen teoriaperustaa viittauksina aiempaan tutkimukseen. Jos esimerkiksi jälkikolonialinen tutkimus tai intersektionaali-

nen lähestymistapa mainitaan osana teoreettista viitekehystä, voidaan olettaa, että tutkimuksessa tarkastellaan myös rodun tai rasismien merkityksiä. Erittelimme myös kaikki rasismiin tai rodullistettuihin suhteisiin viittaavat aineisto-otteet.

Aluksi kyllä-tiedostoon asetui kaikista tutkimusartikkeleista 18 artikkelia. Siirsimme kuitenkin osan niistä ei-tiedostoon siksi, että niissä viitataan etnisyyden käsitteellä selvästi muihin asioihin kuin rodullistettuihin suhteisiin tai että niissä puhuttiin esimerkiksi ”ikärasismista” (2012_3_Järvensivu ym., 230) tai ”ympäristörasismista” (2011_1_Huikuri, 55). Tällainen rasismi-sanan käyttö synonyymina syrjinnälle ei ole Suomessa harvinaista: julkisessa keskustelussa saattaa esiintyä sellaisiakin termejä kuin ”lihavuusrasismi”, ”rumuusrasismi” ja ”terveysrasismi” (Pantti ym. 2019, 512).

Osassa artikkeleista käsitteet rotu tai rasismi mainitaan aiempaa tutkimusta esiteltäessä yhtenä tutkittaviin ilmiöihin mahdollisesti vaikuttavana asiana. Ellei asiaan oltu palattu analyysissä tai tuloksista käytävässä keskustelussa, sijoitimme nämäkin lopulta ei-tiedostoon. Artikkeleiden kyllä- tai ei-tiedostoihin jakamisen keskeisenä kriteerinä pidimme siis sitä, näyttävätkö rodullistetut suhteet jollain tapaa osana analyysia ja tutkimusasetelmaa. Jotkin artikkelit liikkuvat niin moneen otteeseen näiden kahden tiedoston välillä riippuen siitä, mitä tulkitsimme keskusteluksi rodullistetuista suhteista, että tarkkojen lukujen antaminen tässä ei tunnu tarkoituksenmukaiselta. Se, että yli 150 artikkelista vain kymmenkunta täytti edellä mainitut kriteerit, kuitenkin todentaa, miten harvoin tutkimuksissa on käsitelty rodullistettuja identiteettejä, suhteita tai rakenteellista rasismia. Tästä syystä halusimme hyödyntää aineistoamme myös sen selvittämiseen, milloin rodullistettujen suhteiden sisällyttäminen erilaisiin tutkimusasetelmiin voisi olla perusteltua ja miten se olisi mahdollista tehdä. Näihin kysymyk-

siin vastataksemme meidän tuli analysoida myös ei-tiedostoon sijoittuvia artikkeleita.

Ei-tiedostoon sijoittui paljon sellaisia tutkimuksia, joissa rodullistettujen suhteiden tarkastelu tuskin olisi edes tarkoituksenmukaista. Toisaalta jotkin tutkimukset käsittelivät aiheita, joiden kohdalla myös rodullistettujen suhteiden olemassaolon ja merkitysten huomioon ottaminen voisi olla perusteltua tutkimusasetelmaa rakennettaessa. Palaamme tähän kysymykseen, mutta ensin tarkastelemme niitä artikkeleita, joissa rodullistettuja suhteita on ainakin jollain tavoin käsitelty. Nostaessamme esiin yksittäisiä artikkeleita tarkoituksemme ei ole esittää, että ne olisi pitänyt tehdä toisin. Niin tutkimusasetelmien suunnittelu kuin tutkimuksista raportointi edellyttävät aina monien asioiden rajaamista tarkastelun ulkopuolelle. Käytämme tässä tarkasteltavia artikkeleita vain eräänlaisina case-aineistoina tuodaksemme näkyviin yhteiskunnallisista muutoksista juontuvan tarpeen ja vaihtoehtoisia tapoja sisällyttää rodullistetut suhteet erilaisiin tutkimusasetelmiin.

Milloin ja miten rodusta puhutaan?

Kyllä-tiedostoon asettamamme artikkelit käsitelivät eri aiheita (esim. työelämää ja työmarkkinoita, ulkomaalaispolitiikkaa, aktivismia, vanhemmuutta), mutta pääsääntöisesti ryhmiä, jotka artikkeleissa oli nimetty ulkomaalaisiksi, siirtolaisiksi tai maahanmuuttajiksi. Näihin ryhmiin asettuivat esimerkiksi turvapaikanhakijat, paperittomat, romanisiirtolaiset, venäläiset ja venäläistaustaiset, seksityöläiset, filippiiniläiset sairaanhoitajat, ulkomaiset opiskelijat, kamerunilaiset isät ja jotkut nuoret. Vain muutamassa rodullistettuja suhteita käsittelevässä tai sivuavassa artikkelissa tarkasteltiin jotain muuta kuin edellä mainittuja ryhmiä (esim. mediaa ja populismia: 2016_4_Herkman; segregaatiotutkimusta: 2016_2_Hyötyläinen; saamelaisia ja kuulumisen politiikkaa: 2014_4_Valkonen). Tämä heijastelee

sitä, että rasismien ajatellaan Suomessa koskevan ensisijaisesti ulkomaalaisiksi, siirtolaisiksi tai maahanmuuttajiksi kategorisoituja. Saamelaisia käsittelevä artikkeli on tästä poikkeus (2014_4_Valkonen).

Rasismien tutkimuksessa valkoisuudeksi tai värisokeudeksi kutsutaan sellaista maailmankuvaa ja toimijuutta, jossa ei tunnusteta rodullistettujen suhteiden olemassaoloa, rodun merkityksiä eikä sitä, että rodullistetut suhteet määrittävät myös valkoisiksi kategorisoitujen elämää. Näin tutkimusta, jossa rasismilla ja rodulla ajatellaan olevan merkitystä ainoastaan ulkomaalaisiksi tai siirtolaisiksi katsottujen asemaan ja elämään, voinee myös luonnehtia värisokeaksi.

Haastattelu- tai kyselyaineistoille perustuvissa tutkimuksissa rodullistetut suhteet eivät välttämättä tule esiin, ellei tutkimusten kohteena olevia lähestytä myös rodullistettuina subjekteina. Suomalaisessa tutkimuksessa kohdejoukkoja luonnehditaan rotuun viittavilla ilmauksilla hyvin harvoin. Aineistossamme tällaisesta ainoa esimerkki on kamerunilaisten isien vanhemmuutta käsittelevä tutkimus, jossa kohdejoukosta käytetään useaan otteeseen ilmausta ”mustat” (*black African fathers*) (2016_2_Ebot ym.). Kohdejoukon määrittely tällä tavalla kutsuu tutkimukseen osallistuneita puhumaan kokemuksistaan paitsi vanhempina ja muualta Suomeen tulleina myös rodullistettuina subjekteina. Vaikka tutkimuksen pääpaino on muissa teemoissa, asetelma on näin mahdollistanut rasismien ja rodullistettujen suhteiden merkitysten esiin tuomisen ja niiden tarkastelun suhteessa muihin asioihin (esim. emt., 144). Toisenlaisen esimerkin tarjoaa kansainvälisiä adoptioita käsittelevä haastattelututkimus, jossa kirjoittaja toteaa, että ”[y]li ydinperheen laajenevat perheverkostot ylittävät potentiaalisesti kansallisuuteen, yhteiskuntaluokkaan ja ’rotuun’ perustuvia jakoja” (2013_1_Högbacka, 25), mutta se, onko teema otettu jotenkin esiin

adoptiovanhempien haastatteluissa, ei käy ilmi. Rotuun perustuvista jaoista tai rodun merkityksistä ei keskustella myöskään analyysissä eikä johtopäätöksissä.

Haluttaessa kartoittaa (myös) tutkittavien rasismien kokemuksia on yleistä rajata kohdejoukkoja etnisyyden perusteella tai esittää etnisyyden merkityksiä koskevia kysymyksiä haastateltaville. Helsingin matalapalkkaisilla palvelualoilla työskentelevien ulkomaalaisten kokemuksia työstä sekä oikeudellisen aseman suhdetta työmarkkina-asemaan ja prekarisaatioon tarkastelevassa artikkelissa (2012_3_Könönen) rodullistetut suhteet tulevat esiin monin eri tavoin. Tutkija viittaa hoivatyön rodullistettua ja hierarkkista työnjakoa käsitteleviin ulkomaisiin tutkimuksiin (emt., 191). Tiedot haastateltujen lähtömaista (emt., 192) vihjaavat, että tutkimuksen kohteena olevat asemoituvat rodullistettuihin hierarkioihin paitsi keskenään eri tavoin myös toisin kuin yleisesti valkoisiksi eurooppalaisiksi kategorisoitu valtaväestö. Tosin on hyvä muistaa, että erilaisia identifioitumisia ja asemoitumisia rodullistettuihin suhteisiin voi nykyään olettaa esiintyvän myös tutkimuksissa, joissa kaikki haastatellut ovat Suomesta tai suomalaisia. Rodun merkityksellisyydestä kertoo myös seuraava edellä mainittuun artikkeliin sisällytetty aineisto-ote, jossa on ensin artikkelin kirjoittaneen tutkijan tekstiä, jota seuraa haastatteluote (tässä kursivoituna):

Kontakteja luodaan myös metropolin solmukohdissa: turvapaikanhakija onnistui löytämään työtä keskustelemalla muiden maahanmuuttajien kanssa rautatieasemalla. *Kun tulini [vastaanottokeskuksesta] Helsinkiin [...] menin rautatieasemalle ja kerroin jokaiselle mustalle kaverille etsiväni työtä, jos he voisivat auttaa minua.* (2012_3_Könönen, 194)

Edellä tutkija nimeää haastateltavan turvapaikanhakijaksi ja ilmaisullaan ”muiden maahanmuut-

tajien kanssa” maahanmuuttajiksi sekä haastateltavan että ne, joista haastateltava puolestaan puhuu ”mustina kavereina”. Tutkija käsittelee haastatteluotteen avulla kontaktien merkityksellisyyttä ja sitä, miten ne luodaan, mutta otteen voi tulkita myös toisin: haastateltava on toki saattanut etsiä ”muuta maahanmuuttajia”, mutta myös muita ”mustia kavereita” eli ihmisiä, jotka muita paremmin, tai ainoana, osaavat antaa tietoa sellaisista työpaikoista, joita myös ”mustat kaverit” voivat hakea. Muuallakin artikkelissa haastatellut puhuvat itsestään ”mustina miehinä” (esim. emt., 200), mikä viittaa siihen, että tutkimussubjektit katsovat rodulla – ei vain esimerkiksi maahanmuuttajuudella, oikeudellisella asemalla tai kielitaidolla – olevan merkitystä. Artikkelissa mainitaan rasismi yhtenä syrjäytymistä mahdollisesti aiheuttavana tekijänä, mutta pääosin kirjoittaja puhuu työmarkkinoiden etnisistä hierarkioista.

Kun haastateltavat viittaavat itseensä tai muihin ihmisiin rodullistettuina subjekteina tai nimeävät asioita rasismiksi (esim. 2015_4_Krivonos, 356; 2018_4_Maury, 340–341), tutkijoille avautuu mahdollisuus rodullistettujen suhteiden ja rakenteiden merkitysten tarkasteluun. Tämä kuitenkin jää usein tekemättä (ks. esim. 2018_4_Maury, 338, 340) tai erilaiset eronteon ja syrjäytymisen käytännöt ja mekanismit sekä niitä kommentoiva puhe niputetaan johtopäätöksissä etnisiksi hierarkioiksi ja rakenteiksi.

Käsitteen rotu karttaminen suomalaisessa tutkimuksessa käy ilmi myös keskusteltaessa intersektionaalisuudesta. Historiansa myötä käsite liittyy vahvasti sekä sukupuolen ja luokan että erityisesti rodun merkitysten korostamiseen. Ulkomaisia intersektionaalisuutta koskevia keskusteluja esiteltäessä useissa artikkeleissa puhutaan rodun sijaan etnisyydestä (esim. 2017_2_Laihiala ym., 130) myös viitattaessa sellaisiin ulkomaisiin teoksiin, joissa puhutaan systemaattisesti rodusta (esim. 2009_2_Anttila, 80). Kanadalainen sosiolo-

gi Sirma Bilge (2014) nimeää rodun hävittämisen intersektionaalisuutta koskevasta tutkimuksesta intersektionaalisuuden valkaisemiseksi. Yhteiskunnallisen tasa-arvon ja muun muassa työelämän käytäntöjen kehittämisen näkökulmasta on väliä, syrjäytyvätkö ihmiset esimerkiksi kieliongelmiin, uskontoon liittyvien asioiden, sosioekonomisen asemansa vai ihonvärinsä vuoksi.

Sosiologi Vilna Bashi (1998) painottaa tarvetta erottaa rotu ja etnisuus tutkimuskategorioiden. Vaikka etnisyyteen ja rotuun perustuvat kategorisoinnit ovat kytköksissä toisiinsa monin tavoin (esim. Bashi Treitler 2013), rotua ja etnisyyttä määrittelevät osin erilaiset valtasuhteet ja ne asemoivat ihmisiä sosiaalisiin hierarkioihin erilaisin perustein. Hän muistuttaa, ettei rotuun viittaavien kategorioiden merkityksiä pidä ottaa annettuna silloinkaan, kun turvaututaan tutkittavien itsensä käyttämiin ilmaisuihin. Tutkijoiden olisi myös ymmärrettävä käyttämiensä kategorioiden erilaiset kulttuuriset, sosiologiset ja poliittiset merkitykset. (Bashi 1998, 959.) Tämä voi olla vaikeaa, jos paikallisia kategorisointeja ja identiteettien nimeämisen tapoja koskevaa tutkimusta on niukasti ja jos tutkijoilla ei ole kosketuspintaa niihin sosiaalisiin tiloihin, joissa käydään keskustelua rasismista ja identiteettien nimeämisen perusteista.

Rasismien ja rodun merkityksiä koskevan keskustelun analysoimista hankaloittaa lisäksi se, että rotuun viittaavat käsitteet ja niille annettavat merkitykset saattavat muuttua nopeastikin. Aiemmin tummaihoisten nuorten on ollut Suomessa vaikeaa löytää ilmaisuja, joilla kuvata itseään rodullistettuina subjekteina. Nyt paitsi vähemmistöjen suljetuissa tiloissa myös sosiaalisessa mediassa ja julkisuudessa ovat yleistyneet niin muualta kulkeutuneet käsitteet, kuten musta ja erilaiset afro-alkuiset ilmaukset, kuin sellaiset paikallisesta antirasistisesta toiminnasta kummunnut ilmaukset, kuten ruskea. Tällaiset ei-valkoisuus-

teen viittaavat ilmaukset tulisi tunnistaa rodullistettuja suhteita kommentoivaksi puheeksi.

Toisaalta muidenkin kuin niin kutsuttujen näkyvien vähemmistöjen (ks. Leinonen & Toivanen 2014) kokemuksia voi olla perusteltua tarkastella rasismina. Sosiologi Vesa Puuronen puhuu kirjassaan *Rasistinen Suomi* (2011, 67–110) venäläisten rodullistamisesta. Aineistomme artikkeleissa, joissa tarkastellaan venäläistäustaisten perheiden peruspalvelukokemuksia (2017_3_Heino) sekä kaupallista seksiä ja venäläisiä seksityöläisiä koskevaa puhetta (2016_2_Diatlova), tulkitaan ilmiöitä myös rasismiin kytkeytyvinä asioina esimerkiksi viittamalla aiempaan tutkimuskirjallisuuteen. Artikkelit, jossa käsitellään alkuperäiskansan asemaa jälkikoloniaalisessa Lapissa sekä siitä käytäviä keskusteluja (2014_4_Valkonen), rakentuu etnisyyttä ja kulttuurieroja koskevalle puheelle. Tämänkin artikkelin kohdalla tutkimuksen teoriakehys, jossa painottuvat jälkikoloniaalinen tutkimus ja keskustelut dekolonisaatiosta, asemoi tutkimuksen samalla rodullistettujen suhteiden tutkimukseksi. Jälkikoloniaalissa tutkimuskeskustelujakin hyödyntävä teoreettinen viitekehys tuottaa rodullistetut suhteet sekä niiden paikalliset ja globaalit merkitykset myös hoivatyön globalisoitumista ja filippiiniläisten sairaanhoitajien Suomeen värväämistä käsittelevän tutkimuksen (2012_3_Näre, 212–215) yhdeksi kontekstiksi. Romanisiirtolaisiin kohdistuvaa kontrollia käsittelevässä artikkelissa (2018_4_Tervonen ym.) kirjoittajat käsitteellistävät tutkimiaan ilmiöitä esimerkiksi rodullistetuksi turvallisuusdiskurssiksi (emt., 389) ja rodullistavaksi logiikaksi (emt., 391). Tutkittujen ilmiöiden ja rakenteellisen rasismien kytköksiä voi siis tuoda näkyviin paitsi kohdejoukkojen määrittelyillä tai etsimällä ja analysoimalla viittauksia rasismiin ja rodullistaviin kategorisointeihin, myös sellaisilla teoreettisilla viitekehyksillä, jotka suuntaavat tulkin-taa rodullistettuihin suhteisiin.

Rodullistettujen suhteiden tarkastelu voi olla tarpeellista myös arvioitaessa ulkomaisen tutkimus-

kirjallisuuden tarjoamien teorioiden sovelletta-vuutta Suomea koskevaan tutkimukseen. Tästä esimerkin tarjoaa suomalaista segregaatiotutkimusta käsittelevä artikkeli (2016_2_Hyötyläinen), jossa kritisoidaan yhdysvaltaisten ”white flight”-teoretisointien soveltamista suomalaiseen kontekstiin. Artikkelit muistuttaa, ettei kaikille ilmiöille kannata hakea selitystä rasismista tai rodusta, ainakaan samalla tavoin kuin on tehty sellaisissa yhteiskunnissa, joissa rodullistettujen suhteiden historia ja nykyisyys ovat toisenlaisia kuin Suomessa. Ulkomaisen tutkimuskirjallisuuden sovelletta-vuuden arvioiminen on kyseisessä tutkimuksessa siis edellyttänyt, että tutkija on pohtinut myös rodullistettujen suhteiden jäsentymistä Suomessa.

Tutkimuksen aihe – silloinkaan, kun käsitellään rasismia tai siihen läheisesti liittyviä ilmiöitä – ei automaattisesti tuo tutkimusasetelmaan rodullistettujen suhteiden merkitysten tarkastelua. Populistisiin liikkeisiin liittyviä poliittisia skandaaleja tarkastelevassa artikkelissa (2016_4_Herkman) analysoidaan Suomen mittakaavassa huomattavia antirasistisia vastareaktioitakin synnyttäneitä ilmiöitä: Jussi Halla-ahon blogikirjoitusten sekä Olli Immosen vuoden 2015 Facebook-päivityksen tuottamaa kohua. Tutkimuksen aineisto on kerätty ”erilaisista media-arkistoista (lehdet, televisio, internetin hakukoneet)” (emt., 364). Kirjoittajan mukaan keskeiset aineistolähteet eli ”maan johtava päivä- ja iltapäivälehti tuottavat kuitenkin varsin luotettavan yleiskuvan skandaalien kulusta ja mediahuomiosta” (emt., 365). Mutta onko oletus, että rasismia koskevistä ilmiöistä saadaan ”luotettava yleiskuva” keskittymällä valtamediaan, perusteltavissa monietnisessä yhteiskunnassa? Kun vähemmistöjen näkökulmien ja antirasististen viestien pääsy valtajulkisuuteen tai mediatutkijoiden tutkimusasetelmiin (Titley 2019, 183–187) ei ole itsestään selvää, luotettavan yleiskuvan rinnalle tarvittaisiin myös ”vallattomien vastajulkisuuksien” (Fraser 2009, 20) huomioon ottamista. Kuten artikkelin kirjoittaja toteaa: ”sa-

mat toimittajat ja kirjoittajat saavat yksittäisten viestintävälineiden skandaalikirjoittelussa usein keskeisen roolin. Tämä koskee myös – ja kenties ennen muuta – sosiaalisen median kirjoittelua.” (2016_4_Herkman, 371.) Noiden keskeisen rooliin saavien toimijoiden tietämisen paikalla – aseoitumisella rodullistetuissa suhteissa – voi ajatella olevan väliä (ks. Harding 1996), kun tarkastelun kohteena ovat rasismiin kytköksissä olevat ilmiöt ja tapahtumat. Vähemmistön puheenvuoroja sisältävien aineistojen hyödyntäminen maan johtavan päivä- ja iltapäivälehdien ohella tai artikkelissa käytetyn aineiston analyysi siten, että siinä tarkasteltaisiin myös tutkimuksen kohteena olevien toimijoiden aseoitumista ja niiden merkityksiä, olisi saattanut avata uusia tai vähemmälle huomiolle jääneitä näkökulmia populistiskandaaleihin. Mitenkään helppoa tuollaisen aineistojen laatuun paneutuvan tutkimuksen tekeminen ei kuitenkaan olisi, puhutaanpa sitten puhujapositiodien analyysistä tai pääsystä sellaisille (toisinaan valkoisilta suljetuille) foorumeille, joilla rasismikohuja analysoivat ne, joiden elämä ne eniten varjostavat.

Rodullakin voi olla väliä

Aineistomme artikkelit, joissa keskustellaan rodusta tai rasismista, käsittelevät pääsääntöisesti ulkomaalaisia ja siirtolaisia. Tämä ei ole yllättävää, sillä ulkomaalaistaustaisten suhteellinen osuus väestöstä on kasvanut kolmessa vuosikymmenessä nopeasti. Vaikka suuri osa Suomen ulkomaalaistaustaisista on yhä taustoiltaan venäläisiä tai virolaisia, myös esimerkiksi afrikkalaistaustaisten määrä on kasvanut voimakkaasti.² Nämä ryhmät

aseoituvat kuitenkin eri tavoin rodullistettuihin suhteisiin ja hierarkioihin.

Tutkimukset, joissa on kysytty ulkomaalaisten, siirtolaisten ja eri vähemmistöryhmiin aseoituvien suomalaisten rasismien kokemuksia, kertovat rasismien luonteesta ja laajuudesta, joskus myös verrattuna muihin maihin (esim. EU-MIDIS II). Sen lisäksi rasismista kertovat esimerkiksi tiedotusvälineiden tutkimuslaitoksilla teettämät asennetutkimukset (esim. Penttilä 2020a; 2020b). Paljon jää kuitenkin pimentoon, kun tutkimusten kohdejoukot on rajattu edustamaan vain ulkomaalaisia (tai näiden jälkeläisiä) taikka tiettyjä kansallisuuksia tai etnisiä ryhmiä. Muuttoliikkeitä seuranneista väestörakenteen muutoksista johtuen yhä useammat suomalaiset, myös Suomessa syntyneet, identifioituvat rodullistettuihin vähemmistöihin ja nimeävät erityisyyttään rodullistettuihin subjekteihin viittaavin sanoin.

Ei-tiedostoon sijoittuvien artikkelien joukossa on tutkimuksia, joissa rasismien tai rodullistettujen suhteiden käsittelylle tuskin löytyisi perusteluita. Jotkin artikkelit kuitenkin käsittelevät aiheita, joita voisi olla perusteltua tutkia niin, että tutkimusasetelmaan sisältyisi mahdollisuus tarkastella rodun ja rasismien merkityksiä. Paneutuaksemme tähän järjestimme ei-tiedoston artikkelit (n=139) tutkimusalueiden ja aiheiden mukaan (esim. koulutus, työelämä, yhteiskunnalliset liikkeet, terveys jne.) joidenkin artikkelien asettuessa useampaankin lokeroon. Seuraavassakaan tarkoituksemme ei ole kritisoida artikkelien kirjoittajien valintoja vaan jälleen esimerkkien avulla tuoda esiin, miten rodullistettujen suhteiden huomioiminen tutkimusasetelmassa voisi tuottaa lisää tietoa artikkeleissa tarkastelluista ilmiöistä.

Ensimmäisenä huomiomme kiinnittyi siihen, ettei rasismiin ja rodullistettuihin suhteisiin viitattu monissa sellaisissakaan tutkimuksissa, jotka käsittelevät esimerkiksi turvapaikanhakijoita tai

2 Tietolähde: Tilastokeskus. Tilastokeskuksen Maahanmuuttajat ja kotoutuminen -sivustolta (<https://tilastokeskus.fi/tup/maahanmuutto/index.html>) saa tiedot maahanmuuttoon liittyvistä väestörakenteen muutoksista käytettävissä olevien tilastollisten taustamuuttajien mukaisesti.

siirtolaisia. Erityisesti – ja aivan erityisesti pääkaupunkiseudun – lasten ja nuorten hyvinvointia ja toimijuutta käsittelevissä tutkimuksissa voisi niin ikään olettaa kiinnitettävän huomiota myös rodun merkityksiin. Helsingin seudun vieraskielisen väestön ennusteen mukaan etenkin nuorissa ikäluokissa Lähi-idän ja Pohjois-Afrikan sekä muun Afrikan kieliryhmät tulevat vuoteen 2035 mennessä kasvamaan voimakkaasti, samoin näihin kieliryhmiin kuuluvien osuus koko ikäluokasta. Kyseisenä vuonna näihin kahteen luokkaan kuuluvien määrän arvioidaan ylittävän 150 000 henkilöä. Seudun koko vieraskielisen väestön koko on tällä hetkellä vähän yli kaksisataatuhatta henkilöä. (Helsingin kaupunki 2019.)

Suomessa on tehty suhteellisen paljon nuoriso-tutkimusta, joka osoittaa rasismien tai rodun ja kansalaisuuden kokemusten yhteen kietoutumisia taikka kuvaa rasismien kokemusten merkityksiä lasten ja nuorten hyvinvoinnille. Tämä ei kuitenkaan käy ilmi tarkasteluajanjakson artikkeleista. Eräässä artikkelissa ”esitellään tuloksia osatutkimuksesta, jossa etsittiin erilaisia kansalaisuuden ulottuvuuksia nuorille suunnatuista, yhteiskunnallista aktiivisuutta ja asenteita kartoittavista kyselyistä” (2018_1_Rytioja ym., 6). Joko rodun merkitykset on jätetty huomiotta tuossa artikkelissa aineistona tarkastelluissa nuorille suunnatuissa kyselyissä, tai sitten artikkeli on tehty niin, etteivät ne tule esiin.

Yhdeksäsluokkalaisten sosiaalista asemaa ja arvioita heidän omasta asemastaan kouluhierarkioissa käsittelevässä artikkelissa tutkitaan, ”miten erilaiset tavat mitata sosiaalista asemaa soveltuvat kouluasenteiden erojen tulkintaan” (2011_3_Kalalahti ym., 223). Kirjoittajat kertovat aiempiin tutkimuksiin viitaten, miten terveys-tutkimuksen alueella ”subjektiivinen sosiaalinen asema on nostettu esiin niin sanottuna kulttuurisena identiteettinä, joka tarkoittaisi rodun tai sukupuolen kaltaista sosiaalisen aseman leima-

sinta”, mutta toteavat samassa yhteydessä, että ”kouluyhteisössä rakentuvan kulttuurisen identiteetin tavoittaminen tällä tavalla edellyttäisi moniulotteisempaa mittausta. Kouluyhteisöhierarkiassa on erotettavissa useita eri ulottuvuuksia, mikä monimutkaistaa yhteisön merkityksen tutkimista.” (2011_3_Kalalahti ym., 233.)

Perhetutkimukseksi(kin) luokittelemistamme artikkeleista (n > 10) rodun merkityksiä käsiteltiin vain edellä mainitussa kamerunilaisten isien vanhemmuutta käsittelevässä artikkelissa. Rasismien tai rodun näkökulma puuttui myös valtaosasta aineistomme työelämää käsittelevistä artikkeleista, vaikka ulkomaalaisuuden, etnisyyden ja rasismien perusteella tapahtuvasta syrjinnästä työelämässä (esim. Akhlaq 2019) on käyty julkista keskustelua. Ei-tiedostoon asettui kymmenkunta yhteiskuntaluokkiin keskittyvää artikkelia, joissa ei käsitelty rodullistettuja suhteita. Niiden joukossa oli myös artikkeleita, joissa yhdeksi tutkimuksen lähestymistavaksi kuitenkin mainittiin intersektionaalisuus.

On yleistä, että rasismi näyttäytyy tutkimuksissa vain tiettyjä ryhmiä koskevana asiana. Tätä selittää osin taipumus valita olemassa olevat hallinnon kategoriat tutkimusta jäsentäväksi näkökulmaksi (Näre 2018, 331). Kun tutkimuskategoriat tehdään vastaamaan väestötilastoja, väestötilastoista puuttuva luokitteluperuste jää pois tutkimuksista. Suomessa lainsäädäntö on estänyt rotua tai etnistä alkuperää koskevien tietojen sisällyttämisen väestörekisteriin. Kun rasismia tutkittaessa kohdejoukot ja tavat kategorisoida tutkimussubjekteja etsitään väestötilastoista, tutkimuskategorioiden perustaksi valikoituvat kansalaisuus, oma tai vanhempien syntymämaa tai rekisteröity äidinkieli.

Euroopan unioni ja OECD ovat viime vuosina pyrkineet kehittämään maahanmuuttoa koskevien kysymysten kansainvälistä vertailtavuutta. Tär-

keimmäksi tilastojen muodostamisperusteeksi on valikoitunut syntymämaa, josta on ollut parhaiten saatavilla kansainvälisesti vertailukelpoisia tietoja (ks. esim. OECD 2019; OECD/EU 2018). Näin ollen ulkomailla syntyneet erotellaan muusta väestöstä. Suomessa ja muissa Pohjoismaissa on lisäksi käytössä yhtäläinen ulkomaalaistaustaisuuden määrittelmä. Ulkomaalaistaustaisella tarkoitetaan henkilöä, jonka molemmat vanhemmat ovat syntyperältään ulkomaalaisia tai jonka ainoa tiedossa oleva vanhempi on syntynyt ulkomailla. Ulkomaalaistaustainen väestö Suomessa jakautuu siis ulkomailla syntyneisiin ja Suomessa syntyneisiin ulkomaalaistaustaisiin. Ihmisten identifioitumisia ja asemoitumisia etnisissä saati rodullistetuissa suhteissa näillä tilastoilla ei kuitenkaan tavoiteta. (Tilastoista esim. Saukkonen 2016.)

Aineistoomme sisältävän Suomessa asuvia ulkomaalaisia koskevan rekisteri- ja tilastotiedon muodostumista käsittelevän artikkelin kirjoittajat toteavat aiempaa (ulkomaista) tutkimusta esitellessään, että aiheeseen liittyen on tutkittu ”myös sitä, miten väestönlaskennoissa käytetyt – etenkin rodun, etnisen taustan, kielen ja uskonnon – luokitukset toimivat erilaisissa valtiollisissa konteksteissa” (2018_2_Alatalo ym., 148). Artikkelissa ei kuitenkaan keskustella siitä, että rodun perusteella tehtävät luokittelut puuttuvat Suomesta. Kyseisen artikkelin yksi johtopäätös on, että ”rekisteriapparaatti kohtelee ulkomaalaisia eriarvoistavasti ja rekisteriin pohjautuva tilasto puolestaan osin peittää tätä eriarvoisuutta” (2018_2_Alatalo ym., 147). Tästä olisi avautunut mahdollisuus rotuun ja etnisyyteen liittyvien kysymysten pohtimiseen. Niihin perustuvia luokituksia on sekä puollettu keinona tuoda näkyviin eriarvoisuutta ja rakenteellista rasismia että toisaalta vastustettu vetoamalla siihen, että rekisterit ja tilastot voidaan kääntää vähemmistöjä vastaan (ENAR 2014; Simon 2015, 65). Väestönlaskentoja ja muita rekistereitä koskeva keskustelu olisi yksi tärkeä lähtökohta etsittäessä vaihtoehtoisia tapoja

tunnistaa ja tuottaa tietoa rasismista ja rodullistetuista suhteista.

Pohdintaa tuloksista

Rotuun viittaavien käsitteiden käytön yleistymisen sekä normatiivista valkoisuutta koskevan keskustelun lisääntyminen ilmentävät sitä, että rotu, tai rodullistetut suhteet, on alettu nähdä suomalaista yhteiskuntaelämää jäsentävänä asiana. Erityisesti sosiaalisessa mediassa ja politiikan kentillä vanhoille rasisistisille ideologioille rakentuville rotuopeille löytyy Suomessa edelleen kannattajia. Tutkimuksessa, aktivistipiireissä sekä yhä useammin mediassa ja muussa julkisessa keskustelussa rodusta kuitenkin puhutaan nykyään sosiaalisena konstruktiona. Rotuun viittaavien sanojen välttämistä hallinnollisissa teksteissä perustellaan usein käsitteiden historiallisella painolastilla, erityisesti niiden viittauksilla rotuopeihin. Samasta syystä ne ovat myös tutkimuskäsitteinä epämukavia ja tutkimusetiikankin näkökulmasta hankalia. Muutamat Euroopan maat ovat päättäneet, ettei käsitettä rotu tule käyttää missään hallinnollisissa teksteissä ja jotkut tutkijatkin ovat esittäneet vaatimuksia, että rotu-käsitteestä tulisi luopua tutkimuksessa (esim. Isaksson & Jokisalo 2018, 9–10; Jena Declaration 2019).

Vaikka rodullistettuihin vähemmistöihin asemoituvat ovat suhtautuneet perinteisesti kielteisesti rotuun perustuviin luokituksiin ja väestötilastoihin, jotkin kyselyt ja aloitteet viittaavat siihen, että näkemykset ovat muuttumassa. Ruotsissa joidenkin vähemmistöryhmien edustajat ovat vastustaneet rotu-käsitteen käytöstä luopumista toteamalla, että samalla luovuttaisiin mahdollisuudesta keskustella rasismista (esim. Rundquist 2014). Saksassa ja Ranskassa viime aikoina tehdyt aloitteet koskien rotu-kategorian käyttöönottoa ovat liittyneet tarpeeseen todentaa yhteiskunnassa vallitseva rasismi (Oltermann & Henley 2020). Kun aiemmin Euroopassa vähemmistöt, erityises-

ti juutalaiset ja romanit, ovat vastustaneet etnisyyteen ja rotuun viittaavien tietojen keräämistä, nyt useat niin kutsutut Euroopan näkyvät vähemmistöt (esimerkiksi jotkin muslimien, afrikkalaisten ja mustien järjestöt) katsovat sen tarpeelliseksi osana rasismiin vastaista työtä – edellyttäen kuitenkin, että tietojen antaminen perustuu vapaaehtoisuuteen, ei etniseen tai rodullistavaan profilointiin (ENAR 2014, 22–24).

Rotu-kategorian sisältävien väestöluokitusten lähtökohdaksi tulisi siis ottaa se, miten ihmiset itse määrittelevät identiteettinsä rodullistettuina subjekteina (ENAR 2014, 22), mutta jo niitä kuvaavien ilmausten kirjo on valtava. Väestötilastojen rakentaminen pelkästään ihmisten omille tavoille nimetä asemoitumisiansa rodullistetuissa suhteissa tuskin onnistuisi, eikä sekään poistaisi vielä kaikkia tällaisten tilastointien luotettavuuteen eikä myöskään eettisyyteen liittyviä ongelmia (esim. Simon, Piché & Gagnon 2015; Suomessa Rastas 2013). Etsiessään käsitteitä tutkijat törmäävät väistämättä rodullistettujen suhteiden (kategorioiden, identiteettien ja subjektien) nimeämisen ongelmiin sekä siihen, että näiden käsitteiden merkityksetkin saattavat muuttua nopeasti. Ihmisten tapoihin nimetä erityisyyttään rodullistettuina subjekteina vaikuttavat niin ikä, sukupuoli, koulutus, perhetausta kuin yksilöiden rasismiin kokemukset (esim. Campbell 2007; Hitlin ym. 2006; Rastas 2020). Yksilöiden rotua koskevaa sanastoa määrittävät aina paikalliset ja mahdollisesti myös (vanhempien) entisissä kotimaissa vallinneet puhetavat ja sanastot.

Ulkomaisen tutkimuskirjallisuuden valossa rodun merkitysten voi sanoa ulottuvan ihmiselämän kaikille osa-alueille. Analyysimme osoittaa, ettei suomalaista yhteiskuntaa käsittelevä sosiologinen tutkimus juuri huomioi rotua yhtenä sosiaalisia suhteita jäsentävänä asiana, vaikka rodullistettuihin vähemmistöihin asemoituvien määrä Suomessa on kasvanut nopeasti samoin kuin siihen

kytkeytyvä (identiteetti)poliittinen toiminta. Puhe rasismista ja rodun merkityksistä rajoittuu edelleen keskusteluun maahanmuutosta ja maahanmuutotutkimuksessakin se usein ohitetaan.

Lena Näreen mukaan valtavirran maahanmuutotutkimusta ”luonnehtii (ainakin) kolme menetelmällistä sokeaa pistettä”, joiksi hän listaa 1) metodologisen hallinnallisuuden eli hallinnon kategorioiden ottamisen kritiikittömästi tutkimusta jäsentäväksi näkökulmaksi, 2) etnisen katseen eli essentialisoivat näkemykset selvärajaisista, kulttuurisesti yhteneväisistä ryhmistä sekä 3) metodologisen nationalismin, jossa kansallisvaltioita pidetään tutkimusasetelmien itsestään selvänä lähtökohdasta (Näre 2018, 331). *Sosiologia*-lehden artikkeleiden analyysin perusteella voimme tunnistaa nämä kolme sokeaa pistettä ja niiden lisäksi vielä neljännen. Lainaamme sille nimen rasismien tutkimuksen ja antirasistisen toiminnan kentiltä kutsumalla sitä tässä *suomalaisen sosiaalitutkimuksen väri-sokeaksi pisteeksi*. Kyse ei ole vain varsinaisen rasismien tutkimuksen suhteellisesta vähäisyydestä vaan myös kykenemättömyydestä ottaa maahanmuuttoa ja muutakin tutkimusta koskevissa tutkimusasetelmissä huomioon monia suomalaisen yhteiskunnan rakenteellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia muutoksia.

Jos yhdyimme Näreen (esim. 2018, 331) ajatukseen, että sosiologian yksi tehtävä on analysoida erilaisien ryhmien mahdollisuuksia määrittellä itseään, yhteiskuntatieteilijöiden tulisi tunnistaa, että yhä useammat suomalaiset puhuvat itsestään rodullistettuina subjekteina. Metodologisen nationalismin kritiikki (esim. Wimmer & Glick Schiller 2002) muistuttaa siitä, ettei kansallisvaltioita pidä ottaa ainoaksi lähtökohdaksi silloinkaan, kun tutkitaan ihmisten tapoja nimetä erityisyyttään rodullistettuina subjekteina. Monietnisissä yhteiskunnissa tapoihin nimetä rodullistettuja ryhmiä ja suhteita vaikuttavat paikallisten puhetaujen ohella myös

globaalit diasporakulttuurit, valtioiden rajat ylittävä antirasistinen aktivismi ja ihmisten transnationaalit suhteet sekä esimerkiksi se, miten maahanmuuttajayhteisöjen entisissä kotimaissa asioita on nimetty (Rastas 2013; 2019).

Jo se, ettei rotu sisälly väestötilastoinnin käytäntöihin, edellyttää tutkimusasetelmien suunnittelua muidenkin kuin hallinnon kategorioiden varaan. Edellä olemme keskustelleet myös siitä, miten rodun sijaan puhutaan etnisyydestä. Tämä tuottaa helposti ilmiöiden selitykseksi kulttuurierot silloinkin, kun olisi aiheellista puhua rasismista. Keskustelun siirtäminen etnisyydestä rotuun ei kuitenkaan poista edellä esittelemiämme Näreen esille nostamia essentialismin sudenkuoppia. Etnisyys-käsitteen suosimista selittää osin juuri se, että kulttuuri on ollut helpompi mieltää moniulotteiseksi ja muuttuvaksi sosiaalisesti kategoriaksi kuin kehoon ja perimään kiinnittyvä rotu.

Rotu-käsitteen historiallinen painolasti, tilastojen puuttuminen ja vaikeus käsitteellistää rotua, saati käyttää sitä analyysiyksikkönä, selittävät osin keskustelun vähäisyyttä. Toisenlaisia selityksiä tarjoavat normatiivista valkoisuutta käsittelevät tutkimukset (esim. Wekker 2016) sekä feministisiin epistemologioihin (esim. Harding 1996) ja tieteen dekolonisaatiota vaativiin keskusteluihin (esim. Mignolo & Escobar 2010) sisältyvät näkemykset paikantuneen tiedon merkityksistä. Suomessa rodullistettuihin vähemmistöihin asemoituvien tutkijoiden määrä on yhä pieni. Voidaankin olettaa, etteivät monet tutkijat Suomessa tiedosta rodun merkityksiä tai jos tiedostavatkin, ne näyttäytyvät heille hankalana tai vähemmän kiinnostavana tutkimuskohteena. Rodullistettujen suhteiden ohittaminen ei ole ainoastaan maahanmuuttotutkimuksen vaan laajemminkin Suomessa tehtävän sosiaalitutkimuksen epäkohta. Myös muita yhteiskuntia käsittelevää valtavirtasosiologiaa on kritisoitu jo pitkään valkoisuudesta (esim. Ladner 1973) ja siitä, ettei rodullistettuja rakenteita ja nii-

den vaikutuksia tunnisteta (Bhambra 2015; Hund & Lentin 2014; Hunter 2002).

Tuotettaessa tietoa rasismista ja sen seurauksista tutkijoilla on oma roolinsa ja vastuunsa sekä velvollisuus kehittää tutkimuksen välineitä (luokitte- lutilapaja, käsitteitä ja tutkimusmenetelmiään) sellaisiksi, että tarvittavan tiedon tuottaminen on mahdollista. Tehtävä on haastava. Ensinnäkin akateemisen maailman sisällä on hyvin erilaisia näkemyksiä siitä, mitä asioita tulisi tarkastella rasismiin kytkeytyvinä ilmiöinä ja miten käsitteitä tulisi määritellä. Toiseksi tutkijat joutuvat suhteuttamaan luokittelutapansa ja määritelmänsä myös akateemisten kenttien ulkopuolisiin keskusteluihin.

Artikkelimme tavoitteena ei ole ollut etsiä jotain yhtä ratkaisua listaamiimme haasteisiin. Emme myöskään ole esittämässä rotuluokituksia väestötilastointiin. Ne voisivat helpottaa rakenteellisen rasismien tutkimista, mutta niihin sisältyy monia eettisiä ongelmia ja joissain yhteiskunnissa vähemmistöjen näkökulmasta suoranaisia riskejä. Väestötilastointiin päätyneet luokittelukäytännöt ovat usein niin monien kompromissien tulosta, etteivät ne välttämättä edes palvele tutkimusta toivotuilla tavoilla (esim. Aspinall 2007; Morning 2008; Simon, Piché & Gagnon 2015). Lisäksi tavat määritellä ja nimetä rodullistettuja suhteita muuttuvat nopeasti johtuen paitsi väestömuutoksista myös identiteettipoliittisista kamppailuista. Olemme esimerkkien avulla yrittäneet edellä osoittaa, että rodullistettujen suhteiden merkitysten tutkimiseen on muitakin keinoja kuin toisenlaisiin yhteiskuntiin tuotettujen käytäntöjen koptioiminen suomalaiseen väestötilastointiin.

Mahdollisuudet ja tarve sisällyttää rodullistetut suhteet tutkimusasetelmiin riippuvat aina tutkimusalasta, tutkimuksen aiheesta sekä tutkimuskysymyksistä. Kansainvälinen tutkimuskirjallisuus voi tarjota paljonkin vihjeitä siihen, miten

se olisi mahdollista tehdä, mutta muualla tehdyn tutkimuksen soveltamisen mahdollisuudet tulisi arvioida myös suhteessa paikallisiin konteksteihin sekä rodullistettujen suhteiden historiaan ja nykytilaan Suomessa.

Tutkimusaineistojen valinta ja niiden tuotantoehdot määrittävät osaltaan sitä, miten rodullistettuja suhteita on mahdollista tunnistaa aineistoista. Tähän sisältyy haasteita aina kohdejoukkojen määrittelyistä ja nimeämisistä sen pohtimiseen, miten tunnistaa valmiista aineistoista, esimerkiksi media-aineistoista, puhujien subjektipositiot. Haastattelu- tai kyselytutkimuksiin osallistuvat saattavat joissain tilanteissa kokea loukkaavina jo kysymykset identifioitumisesta rodullistetuissa suhteissa tai sen, että heille tarjotaan valmiiksi nimettyjä kategorioita. Rodun merkitysten tunnistamisessa esimerkiksi internetistä haettujen visuaalisten aineistojen analysoinnissa on omat ongelmansa (Nakamura 2007) ja tutkijan ”rodullistava katse” voi olla menetelmänä paitsi harhaanjohtava myös epäeettinen. Joissain tutkimuksissa voi kuitenkin olla mahdollista lisätä kysymysrunkoihin rasismien kokemuksia koskevia kysymyksiä, esimerkiksi kysymyksen siitä, tunteeo vastaaja asemoituvansa johonkin vähemmistöön ja jos tuntee, niin mihin ja miksi. Tällaisten tietojen antamisen tulisi tietenkin olla vapaaehtoista, mutta todennäköisesti tuollaista tietoa kertyisi tutkimusten myötä, mikä tuottaisi lisää informaatiota tässä tarkastelluista ilmiöistä. Kuten esimerkkinä osoittavat, rodullistettuja suhteita ja asemoitumisia kuvaavaa puhetta voi löytyä tutkimusaineistoista silloinkin, kun sitä ei ole varsinaisesti pyritty keräämään, esimerkiksi valkoisuutta ja ei-valkoisuutta koskevan puheen muodossa ja silloin, kun aineistossa esiintyy puhetta rasismista.

Lopuksi

Analysoiduista artikkeleista noin neljäsosakymmenessä pääpaino oli tutkimusteorioissa tai

-menetelmissä. Rasismien tutkimuksessa yleisiä tai erityistä huomiota saaneita teoretisointeja niissä ei juuri käsitelty. Tutkimusten teoriakehyksiä koskevat valinnat kuitenkin ohjaavat joko rodullistettujen suhteiden huomioon ottamiseen tai ohittamiseen. Koska perusta tämän kaltaisille valinnoille rakennetaan jo opintojen aikana, olisi tärkeää huolehtia siitä, että sosiologian tutkinto-ohjelmat – ja yhteiskuntatieteelliset opinnot ylipäätään – antavat perusvalmiudet ymmärtää ja tutkia myös rasismia ja rodullistettuja suhteita. Esimerkiksi jälkikolonialiseen tai dekolonisatioon kiinnittyvät tutkimuskeskustelut, samoin kuin vaikkapa intersektionaaliseen lähestymistapaan perehtyminen, edellyttäisivät monitieteistä lähestymistapaa opetuksessa. Tutkimusasetelmiin voi vaikuttaa sekin, kenen tekemiä ja missä tuotettuja tutkimuksia hankkeissa hyödynnetään (esim. Eskelinen 2020, 88–89) tai ketkä käsikirjoituksia arvioivat (esim. Rastas & Nikunen 2019, 210). Jos hyväksymme ajatuksen paikantuneen tiedon merkityksistä, emme voi täysin ohittaa kysymystä rodullistetuista hierarkioista akateemisessa maailmassa. Ei ole yllättävää, että Suomessakin moni rodullistettuihin vähemmistöihin identifioituva tutkija on päätenyt tutkimaan rasismia. Heidän tutkimuksiinsa tutustuminen on yksi keino avartaa omaa tietämystä ja osaamista.

Rodullistettujen suhteiden merkitysten ohittaminen ei koske vain tutkijoita ja tutkimusta. Aineistoomme sisältyvän tasa-arvosuunnittelua managerialistisen hallinnan tekniikkana käsittelevän artikkelin (2011_4_Ikävalko ym.) yksi aineisto-ote kuvaa hyvin tilannetta. Siinä erään tutkimuksen kohteena olleen työyksikön työsuojeluvaltuutettu toteaa ensin, että hänen mielestään tasa-arvosuunnitelmaa tehtäessä pitäisi ottaa huomioon myös se, että työyhteisöstä kymmenen prosenttia on ”muuta alkuperää kuin ihan suomalaisii”. Tähän toimihenkilöiden luottamushenkilö vastaa oppineensa kurssilla, että tasa-arvosuunnitelmaa koskee vain miesten ja naisten välisiä suhteita

ta, muut kun ovat yhdenvertaisuuslain piirissä, mutta että hänen puolestaan ”me voimme ottaa tasa-arvosuunnitelmaan ne mukaan (...) kyl ne on hyvä mainita siellä, työ vaan tulee oleen meillä suuri” (2011_4_Ikävälkö ym., 329).³ Vaikka emme tiedä rodullistettujen vähemmistöjen prosentiosuutta Suomessa asuvista ihmisistä, nämä ryhmät tulisi ottaa huomioon tuotettaessa tietoa suomalaisesta yhteiskunnasta, vaikkei siihen kukaan meitä suoraan velvoitakaan. On selvää, ettei yksittäisiin tutkimuksiin ole mahdollista sisällyttää kaikkien mahdollisten sosiaalisten suhteiden ja asemoitumisten tarkastelua. On kuitenkin tärkeää, että suomalaista yhteiskuntaa koskevassa tutkimuksessa otettaisiin huomioon myös rodullistetut suhteet, niiden nopeat muutokset sekä monenlaiset sosiaaliset ja kulttuuriset seuraukset.

Jo tutkimukset eri maahanmuuttajaryhmien kohtaamasta rasismista Suomessa kertovat tarpeesta tutkia rodun merkityksiä erityisesti näiden ryhmien elämässä. Toisaalta Suomessakaan ei ole perusteltua tarkastella rodullistettuja suhteita pelkästään maahanmuuttajia koskevana asiana. Esimerkiksi saamelaisia koskeva tutkimus on osoittanut, ettei rasismi, tai siihen rinnastettavissa olevat eronteon tavat epätasa-arvoa ja sosiaalisia hierarkioita tuottavine seurauksineen, ole Suomessakaan mikään uusi ilmiö. Keskustelut valkaisuuden merkityksistä taas muistuttavat tarpeesta tutkia rodullistettuja suhteita laajemmin kuin vain vähemmistöjä koskevana asiana.

Kiitokset

Haluamme kiittää Pasi Saukkosta käsikirjoituksen ensimmäisen version lukemisesta ja erityi-

sesti tilastointiin liittyvistä huomioista. Artikkelin on kirjoitettu osana tutkimushanketta *Rethinking diasporas, redefining nations* (2015–2020, SA 2501286195).

Viitattu aineisto

- 2018_4_Maury: Maury, Olivia. 2018. ”Kansainväliset opiskelijat prekaarina työvoimana Suomessa. Kokemuksia työnteosta opiskelijan oleskeluluvan varassa.” *Sosiologia* 55:4, 334–349.
- 2018_4_Tervonen ym.: Tervonen Miika & Anca Enache. 2018. ”Romanisiirtolaiset ja arjen rajallistaminen Helsingissä.” *Sosiologia* 55:4, 384–399.
- 2018_2_Alatalo ym.: Alatalo Marja & Riikka Homanen. 2018. ”Yksilöfaktaa ja väestötietoa. Väestökirjanpito ulkomaalaisten hallinnan ja tietämisen teknologiana.” *Sosiologia* 55:2, 147–166.
- 2018_1_Rytioja ym.: Rytioja Anni & Kirsi Pauliina Kallio. 2018. ”Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja nuorten kansalaisuudesta politiikkakäytöksen valossa.” *Sosiologia* 55:1, 6–27.
- 2017_3_Heino: Heino, Eveliina. 2017. ”Peruspalvelukokemukset ja arjen kansalaisuuden rakentuminen venäläistaustaisten perheiden kertomuksissa.” *Sosiologia* 54:3, 273–290.
- 2017_2_Laihiala ym.: Laihiala, Tuomo & Maria Ohisalo. 2017. ”Leipäjonot sukupuolisen ja sosiaalisen eriarvoisuuden mittarina.” *Sosiologia* 54:2, 128–148.
- 2016_4_Herkman: Herkman, Juha. 2016. ”Populistiskandaalit uutena poliittisen skandaalin muotona – esimerkkeinä Halla-ahon ja Immosen tapaukset.” *Sosiologia* 53:4, 358–376.
- 2016_2_Diatlova: Diatlova, Anastasia. 2016. ”Constructing the Nation through Managing Sex Discourses on Nationhood and Commercial Sex in Finland.” *Sosiologia* 53:2, 156–169.
- 2016_2_Ebot ym.: Ebot, Mathias E. & Päivi Armila. 2016. ”Contested Fathering Cameroonian Fathers Facing Parenthood in the Finnish Welfare State.” *Sosiologia* 53:2, 138–155.
- 2016_2_Hyötyläinen: Hyötyläinen, Mika. 2016. ”The Poverty of Theory in Finnish Segregation Research.” *Sosiologia* 53:2, 105–121.
- 2015_4_Krivosos: Krivosos, Daria. 2015. ”(Im)mobile Lives. Young Russian Women’s Narratives of Work and Citizenship Insecurities in Finland.” *Sosiologia* 52:4, 350–363.
- 2014_4_Valkonen: Valkonen, Sanna. 2014. ”Kuulumisen politiikat jälkikolonialisissa Lapissa. Epistemologisia, teoreettisia ja metodologisia mietelmiä.” *Sosiologia* 51:4, 347–364.
- 2013_1_Högbacka: Högbacka, Riitta. 2013. ”Kansainvälinen adoptio globaalin pohjoisen ja etelän kohtaamisena.” *Sosiologia* 50:1, 15–28.

3 Sosiologia-lehdessä on keskusteltu rasismi-teeman ohittamisesta työelämän tasa-arvopolitiikassa (Elomäki ym. 2019, 136), mutta koska artikkeli on julkaistu vuonna 2019, se ei sisällynyt tässä tutkimusaineistoina tarkasteltuihin artikkeleihin.

- 2012_3_Järvensivu ym.: Järvensivu, Anu, Heidi Kervinen & Tatu Piirainen. 2012. "Henkilöstövähennykset globaalien taantuman kotouttajina." *Sosiologia* 49:3, 222–237.
- 2012_3_Könönen: Könönen, Jukka. 2012. "Prekaari työvoima ja työn uudet hierarkiat metropolissa." *Sosiologia* 49:3, 190–205.
- 2012_3_Näre: Näre, Lena. 2012. "Hoivatyön glokaaleilla markkinoilla." *Sosiologia* 49:3, 206–221.
- 2011_4_Ikävalko ym.: Ikävalko, Elina & Kristiina Brunila. 2011. "Tasa-arvosuunnittelu managerialistisen hallinnan tekniikkana." *Sosiologia* 48:4, 323–337.
- 2011_3_Kalalahti ym.: Kalalahti, Mira, Sakari Karvonen & Ossi Rahkonen. 2011. "Koululaisten sosiaaliset hierarkiat ja koulumyönteisyys." *Sosiologia* 48:3, 221–237.
- 2011_1_Huikuri: Huikuri, Sukei. 2011. "Kiista ilmastosta: uuden ilmastopimuksen oikeutukset Helsingin Sanomissa ja The Times of Indiassa vuosina 2005–2008." *Sosiologia* 48:1, 52–66.
- 2009_2_Anttila: Anttila, Anu-Hanna. 2009. "Vapauden taimia?: työväenluokan tekeminen ja kokeminen 1900-luvun alun Suomessa." *Sosiologia* 46:2, 79–95.
- ## Kirjallisuus
- AKHLAQ, AHMAD. 2019. "When the Name Matters: An Experimental Investigation of Ethnic Discrimination in the Finnish Labor Market." *Sociological Inquiry* 90:3, 468–496. <https://doi.org/10.1111/soin.12276>
- ASPINAL, PETER J. 2007. "Approaches to Developing an Improved Cross-National Understanding of Concepts and Terms Relating to Ethnicity and Race." *International Sociology* 22:1, 41–70.
- BARTH, FREDRIK. 1969. "Introduction" Teoksessa *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Cultural Difference*. Oslo: Universitetsforlaget, 9–38.
- BASHI, VILNA. 1998. "Racial categories matter because racial hierarchies matter: a commentary." *Ethnic and Racial Studies* 21:5, 959–968.
- BASHI TREITLER, VILNA. 2013. *The Ethnic Project. Transforming Racial Fiction into Ethnic Factions*. Stanford, California: Stanford University Press.
- BHAMBRA, GURMINDER K. 2015. "The Possibility of, and for, Global Sociology: A Postcolonial Perspective." Teoksessa *Postcolonial Sociology. Political Power and Social Theory* 24. Bingley: Emerald Group, 295–314.
- BILGE, SIRMA. 2014. "Whitening Intersectionality. Evanescence of Race in Intersectionality Scholarship." Teoksessa *Racism and Sociology*, toim. Wulf D. Hund & Alana Lentin. Zürich & Münster: Lit Verlag, 175–205.
- BONILLA-SILVA, EDUARDO. 2017. *Racism without Racists: Color-Blind Racism and the Persistence of Racial Inequality in America*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- BRUBAKER, ROGERS. 2013 [2002]. "Etnisyys ilman ryhmiä." Teoksessa *Etnisyys ilman ryhmiä*, Rogers Brubaker; toim. Petri Ruuska & Jarno Valkonen. Tampere, Vastapaino, 27–54.
- CAMPBELL, MARY E. 2007. "Thinking outside the (black) box. Measuring black and multiracial identifications on surveys." *Social Science Research* 36:3, 921–944.
- DOANE, WOODY. 2003. "Rethinking Whiteness Studies." Teoksessa *White Out. The Continuing Significance of Racism*, toim. Ashley "Woody" Doane & Eduardo Bonilla-Silva. New York & London: Routledge, 3–18.
- DUONG-PEDICA, ANAÏS. 2018. "On the use of 'zero tolerance': Institutional responses to discrimination based on gender and race in Finnish universities." *Rasimista ja rajoista -blogi*. Julkaistu 06.08.2018. <https://raster.fi/2018/08/06/on-the-use-of-zero-tolerance-institutional-responses-to-discrimination-based-on-gender-and-race-in-finnish-universities/> (Luettu 18.01.2020.)
- ELOMÄKI, ANNA, PAULA KOSKINEN SANDBERG, JOHANNA KANTOLA & MILJA SAARI. 2019. "Työmarkkinajärjestöt valtiollisen tasa-arvopolitiikan tyhjiötä täyttämässä? Työmarkkinakeskusjärjestöjen tasa-arvostulot vuosina 2010–2017." *Sosiologia* 56:2, 122–140.
- ENAR (EUROPEAN NETWORK AGAINST RACISM). 2014. *Measure, Plan, Act: How Data Collection Can Support Racial Equality*. <https://www.enar-eu.org/Reports-Toolkits-153> (Luettu 13.01.2017.)
- ESKELINEN, TEPPO. 2020. "Jälkikolonialistiset jatkuvuudet sosiologisesta näkökulmasta: esimerkkinä nigerialaiskirjeet." *Sosiologia* 57:1, 82–90.
- EU-MIDIS II. 2017. *Second European Union Minorities and Discrimination Survey – Main results*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-eu-midis-ii-main-results_en.pdf (Luettu 4.12.2019.)
- ESPINOZA GARRIDO, FELIPE, CAROLINE KOEGLER, DEBORAH NYANGULU & MARK U. STEIN (TOIM.). 2020. *Locating African European Studies: Interventions, Intersections, Conversations*. London: Routledge.
- FRASER, NANCY. 2009. "Uusi katse julkisuuteen. Vallitsevan demokratian arvostelua." *Media & viestintä* 32:3, 8–30.
- GILROY, PAUL. 2000. *Against Race. Imagining Political Culture Beyond the Color Line*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- HARDING, SANDRA. 1996. "Standpoint Epistemology (a Feminist Version): How Social Disadvantage Creates Epistemic Advantage." Teoksessa *Social Theory and Sociology. The Classics and Beyond*, toim. Stephen P. Turner, Cambridge: Blackwell, 146–160.
- HELSINGIN KAUPUNKI. 2019. *Helsingin seudun vieraskielisen väestön ennuste 2018–2035*. Tilastoja 2019: 3. Helsinki: Helsingin kaupunginkanslia.

- HITLIN, STEVEN, J. SCOTT BROWN & GLEN H. ELDER JR. 2006. "Racial Self-Categorization in Adolescence: Multiracial Development and Social Pathways." *Child Development* 77:5, 1298–1308.
- HUND, WULF D. & ALANA LENTIN (TOIM.). 2014. *Racism and Sociology*. Zürich & Münster: Lit Verlag.
- HUNTER, MARGARET. 2002. "Rethinking epistemology, methodology, and racism: or, is White sociology really dead?" *Race & Society* 5:2, 119–138.
- ISAKSSON, PEKKA & JOUKO JOKISALO. 2018. *Kallonnmittaajia ja skinejä. Rasismien aatehistoriaa*. Helsinki: Umpihanki.
- JENA DECLARATION. 2019. *The concept of race is the result of racism, not its prerequisite*. https://www.uni-jena.de/en/190910_JenaerErklaerung_EN.html (Luettu 4.12.2019.)
- KESKINEN, SUVI, UNNUR DÍSKAPTADÓTTIR & MARI TOIVANEN (TOIM.). 2019. *Undoing Homogeneity in the Nordic Region: Migration, Difference and the Politics of Solidarity*. Abingdon & New York: Routledge.
- LADNER, JOYCE (TOIM.). 1973. *The death of White sociology*. New York: Random House.
- LEINONEN, JOHANNA & MARI TOIVANEN. 2014. "Researching in/visibility in the Nordic context: theoretical and empirical views." *Nordic Journal of Migration Research* 4:4, 161–167.
- LEINONEN, JOHANNA. 2019. *Muuttoliikebibliografia. Migration Bibliography. Migrationsbibliografi*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- MIGNOLO, WALTER D. & ARTURO ESCOBAR. 2010. *Globalization and the Decolonial Option*. London & New York: Routledge.
- MILES, ROBERT; KÄÄN. ANTERO TIUSANEN & JUHA KOIVISTO. 1994. *Rasismi*. Tampere: Vastapaino.
- MORNING, ANN. 2008. "Ethnic Classification in Global Perspective: A Cross-National Survey of the 2000 Census round." *Population Research and Policy Review* 27:2, 239–272.
- NAKAMURA, LISA. 2007. *Digitizing Race: Visual Cultures of the Internet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- NÄRE, LENA. 2018. "Johdatus teemanumeroon. Rajat, siirtolaisuus ja epävirallinen muuttoliike." *Sociologia* 55:4, 327–333.
- OECD. 2019. *International Migration Outlook 2019*. Paris: OECD Publishing.
- OECD/EU. 2018. *Settling In 2018: Indicators of Immigrant Integration*. Paris/Brussels: OECD Publishing/European Union.
- OLTERMANN, PHILIP & JON HENLEY. 2020. "France and Germany urged to rethink reluctance to gather ethnicity data." *The Guardian* 16.6.2020. <https://www.theguardian.com/world/2020/jun/16/france-and-germany-urged-to-rethink-reluctance-to-gather-ethnicity-data> (Luettu 17.6.2020.)
- PANTTI, MERVI, MATTI NELIMARKKA, KAARINA NIKUNEN & GAVAN TITLEY. 2019. "The meanings of racism: Public discourses about racism in Finnish news media and online discussion forums." *European Journal of Communication* 34:5, 503–519.
- PENTTILÄ, PAULIINA. 2020a. "Helppo olla rasisti." *Suomen Kuvalehti* 17.01.2020. <https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/sk-tutki-suomalaiset-ovat-entista-rasistisempia-ja-kriittisempia-maahanmuuttoon-jopa-ruotsalaisia-karsastetaan-aiempaa-enemman/?shared=1109855-6ce-3589a-999> (Luettu 18.01.2020.)
- PENTTILÄ, PAULIINA. 2020b. "Joka kymmenes korkeakoulutettu sanoo jyrkästi "ei" maahanmuutolle – tutustu sk:n rasismi- ja maahanmuuttokyselyn koko aineistoon." *Suomen Kuvalehti* 20.1.2020. <https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/joka-kymmenes-kekeakoulutettu-sanoo-jyrkasti-ei-maahanmuutolle-tutustu-skn-rasismi-ja-maahanmuuttokyselyn-koko-aineistoon/?shared=110255-29594fd9-999> (Luettu 22.1.2020.)
- PUURONEN, VESA. 2011. *Rasistinen Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.
- RASTAS, ANNA. 2005. "Rasismi." Teoksessa *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*, toim. Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty. Tampere: Vastapaino, 69–116.
- RASTAS, ANNA. 2013. "Nimeämisen politiikka ja rasismien rajaamat sosiaaliset suhteet." Teoksessa *Liikkuva maailma. Liike, raja, tieto*, toim. Mikko Lehtonen. Tampere: Vastapaino, 153–175.
- RASTAS, ANNA. 2019. "The emergence of race as a social category in Northern Europe." Teoksessa *Relating Worlds of Racism: Dehumanization, Belonging and the Normativity of European Whiteness*, toim. Philomena Essed, Karen Farquharson, Kathryn Pillay & Elisa Joy White. Cham: Palgrave Macmillan, 357–381.
- RASTAS, ANNA. 2020. "Diaspora Childhoods." Teoksessa *The SAGE Encyclopedia of Children and Childhood Studies*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 624–628.
- RASTAS, ANNA & KAARINA NIKUNEN. 2019. "Introduction: Contemporary African and Black Diasporic Spaces in Europe." *Open Cultural Studies* 3:1, 207–218.
- RUNDQUIST, SOLVEIG. 2014. "Race to be scrapped from Swedish legislation." *The Local* 31.7.2014. <https://www.thelocal.se/20140731/race-to-be-scrapped-from-swedish-legislation> (Luettu 07.04.2020.)
- RUSKEAT TYTÖT -MEDIA. <https://www.ruskeattytot.fi/> (Luettu 30.03.2020.)
- SAUKKONEN, PASI. 2016. "Monikulttuurisuuden tilastointi kaipaa uudistamista." Tilastokeskus. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2016/monikulttuurisuuden-tilastointi-kaipaa-uudistamista/> (Luettu 18.01.2020.)

- SIMON, PATRICK. 2015. "The Choice of Ignorance: The Debate on Ethnic and Racial Statistics in France." Teoksessa *Social Statistics and Ethnic Diversity. Cross-National Perspectives in Classifications and Identity Politics*, toim. Patrick Simon, Victor Piché & Amélie A. Gagnon. Cham: Springer, 65–87.
- SIMON, PATRICK, VICTOR PICHÉ & AMÉLIE A. GAGNON (TOIM.). 2015. *Social Statistics and Ethnic Diversity. Cross-National Perspectives in Classifications and Identity Politics*. Cham: Springer.
- TITLEY, GAVAN. 2019. *Racism and Media*. London: Sage.
- TOIVANEN, HILMA. 2020. "Luennoilla kuulee rasistista kieltä" – Joukko opiskelijoita kyllästyi yliopiston syrjivään kulttuuriin ja perusti opiskelijajärjestö Students Of Colourin." *Ylen nettiuutiset* 13.1.2020. <https://yle.fi/uutiset/3-11142191> (Luettu 18.01.2020.)
- TOIVOLA, JANI & MICHAELA MOUA. 2018. "Afrosuomalaiset kokevat Suomessa rasismia päivittäin. Afrosuomalaiset ovat näkyvä mutta näkymätön vähemmistö." *Helsingin Sanomat* 23.3.2018. <https://www.hs.fi/mielipide/art-200006044330.html> (Luettu 04.12.2019.)
- WEKKER, GLORIA. 2016. *White Innocence. Paradoxes of Colonialism and Race*. Durham & London: Duke University Press.
- WIMMER, ANDREAS & NINA GLICK SCHILLER. 2002. "Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences." *Global Networks* 2:4, 301–334.